

Het Rotterdamse straatwerk in de Sociale Vernieuwing

Een korte geschiedenis

Het straatwerk - Opzoomeren en Mensen maken de Stad - kent een sociaal en een politiek aspect. Het sociale aspect laat zich beschrijven als: op het niveau van de straat zijn de bewoners in beeld als buren. Het politieke aspect laat zich beschrijven als: op het niveau van het straatwerk zijn de bewoners niet alleen als buren in beeld maar ook als burgers. In de geschiedenis van de sociale vernieuwing zijn beide aspecten aan de orde.

Omstandigheden

De steun aan het Opzoomeren door de gemeente ontstond in het kader van de **Sociale Vernieuwing**.

Sociale vernieuwing was officieel beleid van de gemeente Rotterdam van 1990 tot 2002. Nadat Rotterdam in de jaren tachtig van de vorige eeuw veel werk had gemaakt van fysieke vernieuwing (de stadsvernieuwing) en economische vernieuwing (het Nieuwe Rotterdam) was het tijd geworden voor sociale vernieuwing. Dit begrip werd eind jaren tachtig ingevoerd door een commissie onder leiding van Prof. Albeda en kreeg vorm door het werk van de commissie Idenburg. Redenen voor sociale vernieuwing waren er te over. Rotterdam scoorde hoog op het punt van werkloosheid. Na de grote herstructurering in de haven en massaontslag was het aantal werklozen enorm toegenomen. De werkloosheid bleek bovendien struc-

turele kenmerken te vertonen. Daarnaast waren de bekende feiten over onveiligheid - reden tot verhuizing van middenklasse en geschoold arbeiders - aanleiding om ook van de veiligheid in de stad werk te maken. Dan was er de geconstateerde onderbenutting van talent. Veel Rotterdammers volgden onderwijs beneden hun niveau of zelfs geen onderwijs en goed opgeleide mensen stonden aan de kant. En dan werd er nog sociaal isolement geconstateerd bij grote groepen van de bevolking, die kennelijk niet profiteerden van voorzieningen in de stad, noch van de nabijheid van anderen met meer of andere sociale en culturele bagage.

Principes van de sociale vernieuwing

Principes

Herijking van achterstandsbeleid (integratie):

Men wilde van een situatie met vooral subsidie en inkomenssteun, die mensen afhankelijk hield, naar een situatie die mensen zelfredzaam maakte (b.v. sociale voorzieningen "van vangnet naar trampoline")

Herschikking van verantwoordelijkheden (zeggenschap):

Men wilde dat de stadsbewoners meer verantwoordelijkheid kregen, individueel en collectief, en dat de overheid daarvoor aan hen ook macht zou afstaan.

Herwaardering van voorzieningen (manier van werken):

Men wilde dat de voorzieningen in de stad, van de sociale dienst tot de bibliotheek, in hun manier van werken meer maatwerk voor de bevolking zouden leveren.

Hoewel dat woord toen nog weinig werd gebruikt ging de sociale vernieuwing in op de kwestie van diversiteit, de veelkleuriger geworden bevolking. Sociaal isolement was daarvan een van de keerzijden, maar ook het niet meer passend zijn van veel voorzieningen.

Vanwege deze principes moest de sociale vernieuwing zich ook bemoeien met overheidsbureaucratie en verkokering.

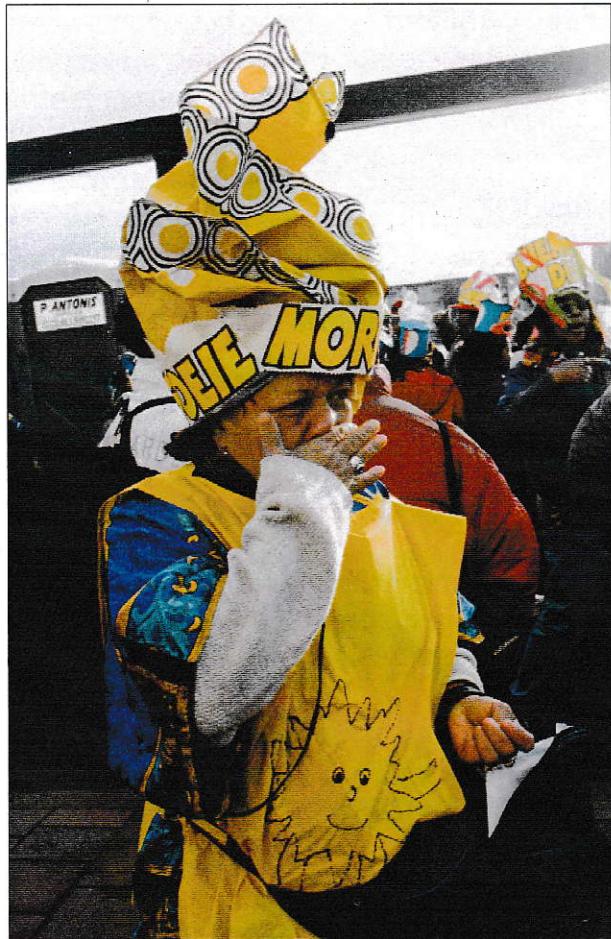
In het Programma-accoord van de Rotterdamse collegepartijen voor de periode 1990 – 1994 ("Sociale Vernieuwing, Ruimtelijke-economische Vernieuwing en Bestuurlijke Vernieuwing") staat onder het kopje Wonen te lezen:

Er zijn in Rotterdam vele initiatieven op het gebied van wijkbeheer die het predikaat van sociale vernieuwing verdienen. Gedacht kan bijvoorbeeld worden aan de veegploeg in Cool, de Omslag in Oud Mathenesse, Kenniet bestaat niet in Nieuw Engeland. Al deze initiatieven hebben gemeen dat de bewoners zelf de handen uit de mouwen steken, de spiraal van berusting doorbreken, medebewoners opporen, samenwerking zoeken.(...) Zowel materieel als uit een oogpunt van sociale vernieuwing zijn dit soort initiatieven zeer waardevol. Vuilheid, onveiligheid en verpaupering leiden immers tot angstgevoelens, onderlinge spanningen en verhuisbewegingen.(...) Ook de binnenkomst van nieuwe groepen met een eigen leefstijl in de wijk kan spanningen oproepen. Ouderen herkennen hun vertrouwde leefomgeving niet meer. Als werkloosheid, gebrek aan perspectief, individualisme en verandering van leefstijl leiden tot onverschilligheid of gevoelens van machteloosheid met betrekking tot de leefomgeving en de buitenruimte, dan is de kwaliteit van het samenleven in het geding. Het is een grote kunst om het niet zo ver te laten komen.

Opzoomeren

Achter steun aan het Opzoomeren zat in ieder geval het principe van 'her-schikking van verantwoordelijkheden' in de verhouding van overheid en burgers, maar ook het principe van integratie, bedoeld als doorbreking van sociaal isolement.

De **Opzoomerstraat** (Het Nieuwe Westen) kon als embleem dienen omdat haar bewoners zich als burgers opstelden die **zelf initiatief** namen in de kwestie **schoon, heel en veilig**. Dit liet zich begrijpen als een vorm van 'herschikte verantwoordelijkheid' t.a.v. het openbaar gebied. Het gaf een nieuwe verhouding jegens de overheid. Deze werd uitgedaagd om als partner op te treden en omgekeerd werden de bewoners partners van de overheid, niet langer onderdanen of afhankelijke consumenten. Het gaf nieuwe verbindingen tussen de bewoners onderling op grond van hun gemeenschappelijke

belang bij een goed functionerend openbaar gebied.

Het gemeentebestuur besloot dit **stedelijk** aan te pakken - in hun betrokkenheid bij de straat werden de bewoners zo bij de gehele stad betrokken. Symbolisch hier voor was de optocht van praalwagens met straatgroepen over de Coolsingel langs het stadhuisbordes waar de burgemeester met hoed op het hoofd de parade begroette (Goeie Morgen! - parade 20 november 1999).

Het partnerschap van gemeentebestuur en actieve bewoners hield in dat het bestuur zich verplichtte om het eigen apparaat **op bewonersmaat** te snijden.

Voorbeeld hiervan was de inrichting van decentrale 'werven' door de Dienst Gemeentewerken. Dit was dus het aandeel in de 'herschikking van verantwoordelijkheden' voor het gemeentebestuur.

De prikkel die de gemeente voor de burgers had heette **premie op actie**.

Bewoners die zich actief opstellen werden beloond met een geldbedrag of materiële steun door inzet van gemeentelijke middelen.

Stadsetiquette (Mensen maken de Stad)

Met het introduceren van de stadsetiquette werd een methode in straten geïntroduceerd om bewoners zelf hun leefregels te laten (her)uitvinden. Na 1998 heeft dit vorm gekregen in het programma Mensen maken de Stad. Dit maakt het mogelijk dat deelgemeentebesturen straten aanwijzen waar het opbouwwerk dat proces van leefregelontwikkeling actief bevordert. Bij deze actieve aanpak bepaalt dus de overheid waar met gemeenschapsmiddelen onderlinge verhoudingen tussen bewoners worden verbeterd, en zoekt het opbouwwerk naar de wegen om de betrokkenen daarin te ondersteunen. Mensen maken de Stad kan daardoor gezien worden als een geïntensieveerde vorm van Opzoomeren, het berust uiteindelijk op dezelfde principes.

Nieuw

Deze bemoeienis van de gemeentelijke overheid met het samenleven van burgers was nieuw. Het spreekt niet vanzelf dat een overheid zich direct of indirect met het samenleven op straatniveau bemoeit. Samenleven is tenslotte een zaak van bewoners zelf, als vrije burgers. Toch valt niet te ontkennen dat vanaf dat moment het Rotterdamse gemeentebestuur, met premie op actie als prikkel, socialiteit bevorderde en asocialiteit tegenging. Het pleegt dus sindsdien normgedragen interventies. De norm van 'sociaal gedrag' is weliswaar breed aanvaard, maar niet zonder risico's.

Premie op actie wil zeggen: de overheid stelt zich aan de zijde van de actieve bewoners. Hierbij hoort een valkuil, namelijk de uitsluiting van diegenen die zich niet 'actief' opstellen. Hoewel groepen mensen zulk gedrag als asociaal en dus ongewenst kunnen definiëren, is het niet per se onwettig en dus niet strafbaar. De overheid kan niet eraan meewerken dat ongeschreven regels formele rechtsregels vervangen.

Als we deze valkuil onderkennen dan moeten we waarborgen dat bewoners **als burgers** in beeld blijven. De toegang van alle bewoners, actieve en niet-actieve, tot de politieke besluitvorming moet gewaarborgd zijn. Of anders gezegd: **de sociale gemeenschap** moet door de **politieke gemeenschap** begrensd blijven.

Sociaal en politiek

Het samenspel van Opzoomerbeweging en gemeente is altijd een subtile verhouding geweest. De beweging kon alleen groeien (tot een landelijk ongekende omvang!) met steun van de gemeente, maar alleen als de gemeente zich op de achtergrond hield. De herschikking van verantwoordelijkheden betekent hier: de bewoners zijn verantwoordelijk voor het samenleven in hun straat, de gemeente is verantwoordelijk voor de inzet van middelen die dat ondersteunen.

Hier horen twee kanttekeningen bij: (1) de straat is openbaar gebied en (2) wie openbare middelen uitgeeft moet zich openbaar verantwoorden.

De eerste kanttekening wil zeggen dat de straat niet het eigendom is van bewoners. Iedereen die zich met de straat bemoeit, krijgt immers ook met anderen te maken die daar kunnen verkeren. En wie zich met de straat als openbaar gebied bemoeit, krijgt - om tal van wettelijke redenen - ook te maken met het openbaar bestuur.

De tweede kanttekening houdt in dat bewoners die geld van de gemeente besteden dat moeten, kunnen en willen verantwoorden. En ze houdt ook in dat het bestuur dat bonussen uitgeeft en opbouwwerk inzet, moet verantwoorden waar en waarom het dat doet. Bewoners en bestuurders moeten elkaar daarop kunnen bevragen en aanspreken – in alle openbaarheid. Dan kunnen ze zich verantwoorden voor de beslissingen waarvoor ze ook feitelijk verantwoordelijk zijn.

De foto's in dit artikel zijn gemaakt tijdens de Goeie Morgen-Parade op 20 november 1999

MASTERCLASS DAG 1 20 OKTOBER

Historisch overzicht

Programma

17.00 Arjen van de Burgt (Albeda College) vertelt waar we zijn.

17.10 Historisch overzicht, Vier inleidingen van elk een kwartier:

Wijkontwikkeling in de jaren '50 en '60:

Henk van der Pols: Over sociale kaders in de wijk, relaties met partijen, kerken en vakbonden; sociale wijkontwikkelingsorganen; gemeenschapsvorming.

Belangenbehartiging in de jaren '70 en '80:

Piet Huiskens: Over actiegroepen en bewonersorganisaties; goede en betaalbare woningen; democratisering; zeggenschap.

Samenlevingsopbouw in de jaren '80 tot heden:

Anne van Veenen: Over immigratie en tegenstellingen in de wijk; weerbare democratie; Opzoomeren; bijdragen aan een leefbare buurt.

Burgerschapsinitiatief vanaf de jaren '90 tot heden:

Joke van der Zwaard: Over stadsmensen; ruimte voor kinderen, goede school; (informele) zelforganisatie; assertief burgerschap.

18.15 Uiteengaen in vier groepen

Groep 1 met Henk van der Pols

Groep 2 met Piet Huiskens

Groep 3 met Anne van Veenen

Groep 4 met Joke van der Zwaard

Om aan het eind met vergelijkbare resultaten te komen, wordt de discussie geleid aan de hand van onderstaande vragen

- Wat voor 'soort' burgerschap werd/wordt in deze periode beoogd of aangetroffen, in sociale zin (relatie tot anderen) en politieke zin (relatie tot de overheid/bestuur)?
- Wat waren de voorwaarden waaronder dat (actieve) burgerschap kon functioneren?
- Wat voor organisatie hoort/hoorde daarbij (groepsform, representatie, financiering, hiërarchie, schaalgrootte)?
- Wat is de rol van de (deel)gemeentelijke overheid hierin?
- Wat houd je van deze periode, c.q. haar principes, over aan waardevols en riskants?

20.00 Verwerking van de uitkomsten

Presentatie per periode van 'burgerschap', organisatie, overheid en actualiteit in de vorm van stelling: te leren valt van deze periode....

20.30 Groepsdiscussie

Besprekking van de uitkomsten met mogelijke conclusies

21.30 Sluiting

Historisch overzicht samenvatting inleidingen

Henk van der Pols

Wijkontwikkeling in de jaren '50 en '60

Participatie van burgers en bestuurlijke decentralisatie pag 1

Piet Huiskens

Belangenbehartiging in de jaren '70 en '80

Bewonersorganisaties in de stadsvernieuwing

pag 5

Anne van Veenen

Samenlevingsontwikkeling in de jaren '80 tot heden

Van bewonersorganisatie naar straatgroep

pag 9

Joke van der Zwaard

Burgerschapsinitiatief vanaf de jaren '90 tot heden

Een beetje op (elkaar) letten

Informele omgangsvormen en professionele interventiestrategieën

pag 13

foto: Piet Wolters

Henk van der Pols

Wijkopbouw in de jaren '50 en '60

Participatie van burgers en bestuurlijke decentralisatie

In de laatste jaren van de Tweede Wereldoorlog hebben enkele betrokken en sociaal bewogen Rotterdammers zich intensief verdiept in de naoorlogse bestuurlijke problemen. Dit heeft geleid toe het rapport van de zogeheten Commissie Bos, "De stad van de toekomst, de toekomst van de stad." De grondgedachte was: een bestuurskrachtige stad bestaat uit sterke wijken met een sociale samenhang. Een uitvloeisel is het oprichten van de "Rotterdamse Gemeenschap."

In het voorjaar van 1947 komt het college van B&W met het voorstel tot het instellen van commissies genaamd wijkraden en schrijft dan ondermeer "dat de burgerij der stad op meer intensieve wijze worde ingeschakeld bij het bestuur en beheer van de gemeentelijke huishouding." Echter: "uitwerking dezer gedachte en verantwoorde verdeling in wijken bleek onverwachte moeilijkheden te bieden, terwijl ook de verschillende aspecten van de wijkgedachte, zoals deze vooral door de Rotterdamse Gemeenschap wordt voorgestaan, het stadium van studie niet of nauwelijks hebben verlaten." Het instellen van wijkraden in daarvoor door hun afgescheiden ligging of door hun karakter in aanmerking komende delen der stad, waarbij de samenstelling van de wijkraad geschiedt zodanig dat de kerkelijke, politieke en verdere maatschappelijke schakering van de bevolking zoveel mogelijk tot uitdrukking komt. Bij de Raadsbehandeling kwamen vele aanpassingen en wijzigingen.

Besluit: in elk deel der gemeente, hetwelk daarvoor hetzij door zijn ligging, hetzij door zijn karakter, in aanmerking komt kan door de Gemeenteraad een wijkraad worden ingesteld. Leden te benoemen door B&W voor een periode van vier jaar, aantal leden overeenkomstig inwonertal. De leden kregen geen vergoeding (voorstel B&W was 5 gulden per vergadering), betrokkenheid stond voorop! Na Hoek van Holland volgen snel wijkraden voor de in de jaren '40 geannexeerde gemeenten. Ik werd zelf in 1952 lid van de Wijkraad Charlois en deze wordt dan al samengesteld volgens de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen en de leden op voordracht van de politieke partijen benoemd.

In de jaren zestig leveren de Sociale Academies jaarlijks lichtingen goed opgeleide sociale werkers af. Samenlevingsopbouw is een groot punt. De gemeente Rotterdam faciliteert dat zgn. opbouwwerk in de wijken actief. Dit dient de ondersteuning en voorbereiding van Sociale Wijkopbouworganen (SWO's) in die delen van de stad waar geen wijkraden zijn ingesteld. Maar ook in gebiedsdelen en buurten waar wel wijkraden waren, was de roep om professionele ondersteuning van de bewoners soms groot.

Hier ligt de kern van de tegenstelling tussen de politieke wijkraden en de SWO's, die zijn samengesteld uit actieve burgers van diverse kerkelijke en maatschappelijke organisaties. Ook binnen het gemeentebestuur is er de tweedeling tussen wijkraden (gemeentelijke politieke commissies) en SWO's (actieve burgers – maar wie vertegenwoordigen zij, welke achterban?).

Deze periode wordt gekenmerkt door wijkraden, erkende wijkorganen en ook voorlopig erkende wijkorganen. Vanuit de secretarieafdeling Sociale Zaken ontstaat een speciaal Bureau Wijkaangelegenheden voor behandeling van alle verzoeken aan en brieven naar het gemeentebestuur.

Eind zestiger jaren wordt een commissie ingesteld om de totale structuur van de wijkorganen en de bestuurlijke decentralisatie in kaart te brengen en om met een duidelijk voorstel te komen. De commissie blijkt verdeeld. B&W aarzelt om de knoop door te hakken. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 kiest de PvdA voor direct gekozen "wijkraden" met toegekende bestuurlijke bevoegdheden.

Ik word voorgedragen als nieuwe wethouder met o.a. Wijkaangelegenheden in por-

Besluit: in elk deel der gemeente, hetwelk daarvoor hetzij door zijn ligging, hetzij door zijn karakter, in aanmerking komt kan door de Gemeenteraad een wijkraad worden ingesteld. Leden te benoemen door B&W voor een periode van vier jaar, aantal leden overeenkomstig inwonertal. De leden kregen geen vergoeding (voorstel B&W was 5 gulden per vergadering), betrokkenheid stond voorop!

Na Hoek van Holland volgen snel wijkraden voor de in de jaren '40 geannexeerde gemeenten. Ik werd zelf in 1952 lid van de Wijkraad Charlois en deze wordt dan al samengesteld volgens de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen en de leden op voordracht van de politieke partijen benoemd.

In de jaren zestig leveren de Sociale Academies jaarlijks lichtingen goed opgeleide sociale werkers af. Samenlevingsopbouw is een groot punt. De gemeente Rotterdam faciliteert dat zgn. opbouwwerk in de wijken actief. Dit dient de ondersteuning en voorbereiding van Sociale Wijkopbouworganen (SWO's) in die delen van de stad waar geen wijkraden zijn ingesteld. Maar ook in gebiedsdelen en buurten waar wel wijkraden waren, was de roep om professionele ondersteuning van de bewoners soms groot.

Hier ligt de kern van de tegenstelling tussen de politieke wijkraden en de SWO's, die zijn samengesteld uit actieve burgers van diverse kerkelijke en maatschappelijke organisaties. Ook binnen het gemeentebestuur is er de tweedeling tussen wijkraden (gemeentelijke politieke commissies) en SWO's (actieve burgers – maar wie vertegenwoordigen zij, welke achterban?).

Deze periode wordt gekenmerkt door wijkraden, erkende wijkorganen en ook voorlopig erkende wijkorganen. Vanuit de secretarieafdeling Sociale Zaken ontstaat een speciaal Bureau Wijkaangelegenheden voor behandeling van alle verzoeken aan en brieven naar het gemeentebestuur.

Eind zestiger jaren wordt een commissie ingesteld om de totale structuur van de wijkorganen en de bestuurlijke decentralisatie in kaart te brengen en om met een duidelijk voorstel te komen. De commissie blijkt verdeeld. B&W aarzelt om de knoop door te hakken. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 kiest de PvdA voor direct gekozen "wijkraden" met toegekende bestuurlijke bevoegdheden. Ik word voorgedragen als nieuwe wethouder met o.a. Wijkaangelegenheden in por-

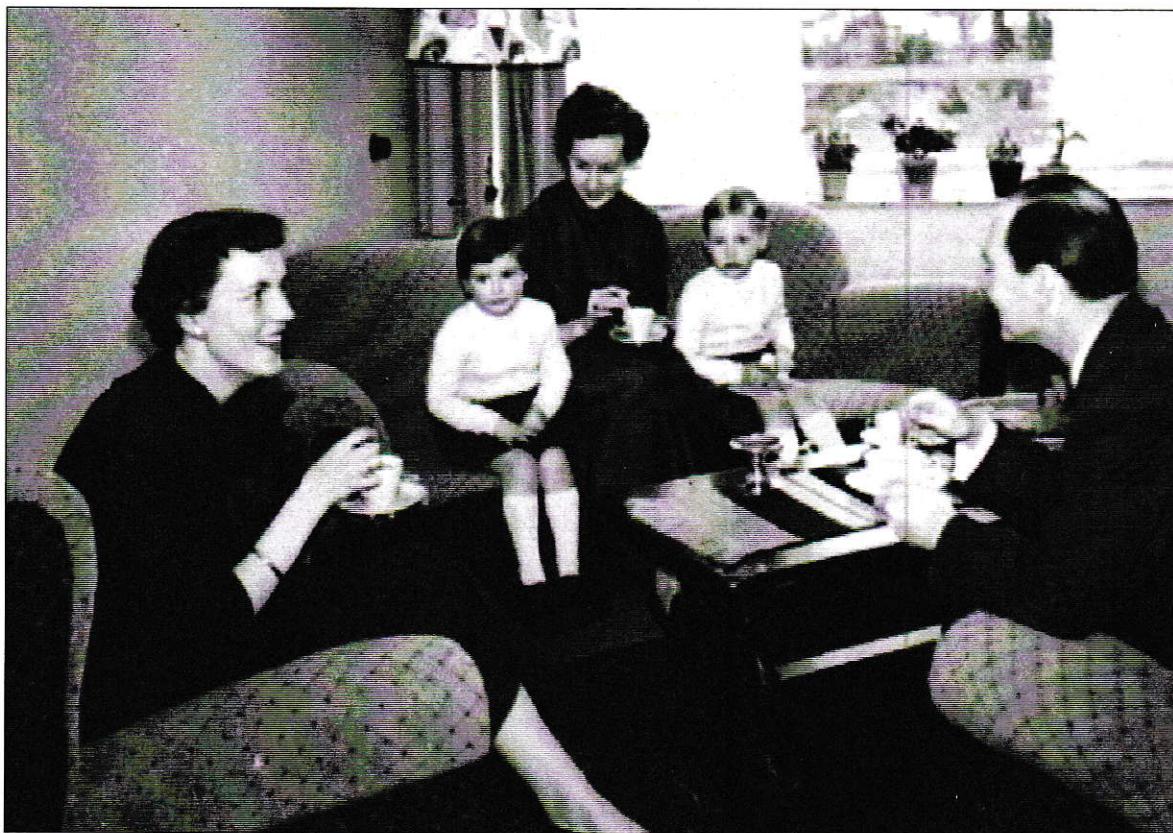

tefeuille. Mijn brievenbus puilt uit met kaarten "EN NU WIJ". Het versterkte team wijkaangeheden gaan geïnspireerd met mij aan de slag. In de zomer van 1972 ligt er een raadsvoorstel voor invoering van wat later heet het Deelgemeentebestel, met nog beperkte maar toch bestuurlijke bevoegdheden. Het voorstel wordt met aanpassingen door de Raad aangenomen. In januari 1973 worden nog slechts in Charlois, Hoek van Holland en Hoogvliet deelgemeenteraden geïnstalleerd, maar de ontwikkeling is in gang gezet. Wat volgt zijn ruimere bevoegdheden, eigen budget, professioneel apparaat, een op niveau bezoldigd bestuur en instelling van raden in het gehele stadsgebied.

Alleen het Centrum blijft een uitzondering met een 'adviesraad.' Belangrijk is dat de grote gemeentelijke diensten zoals Gemeentewerken en Roteb, niet worden opgeknipt. Er wordt wel decentrale uitvoering georganiseerd onder verantwoordelijkheid van de Deelgemeente.

Naschrift: mijn verwachting was toen dat in de toekomst groei tot volwaardige gemeenten zou plaatsvinden, met taken overeenkomstig gemeenten van vergelijkbare grootte in de regio, als onderdeel van een direct gekozen gewest of stadsprovincie Groot Rotterdam, die de bovengemeentelijke en regionale taken zou gaan behartigen.

Piet Huiskens

Belangenbehartiging in de jaren '70 en '80

Bewonersorganisaties in de stadsvernieuwing

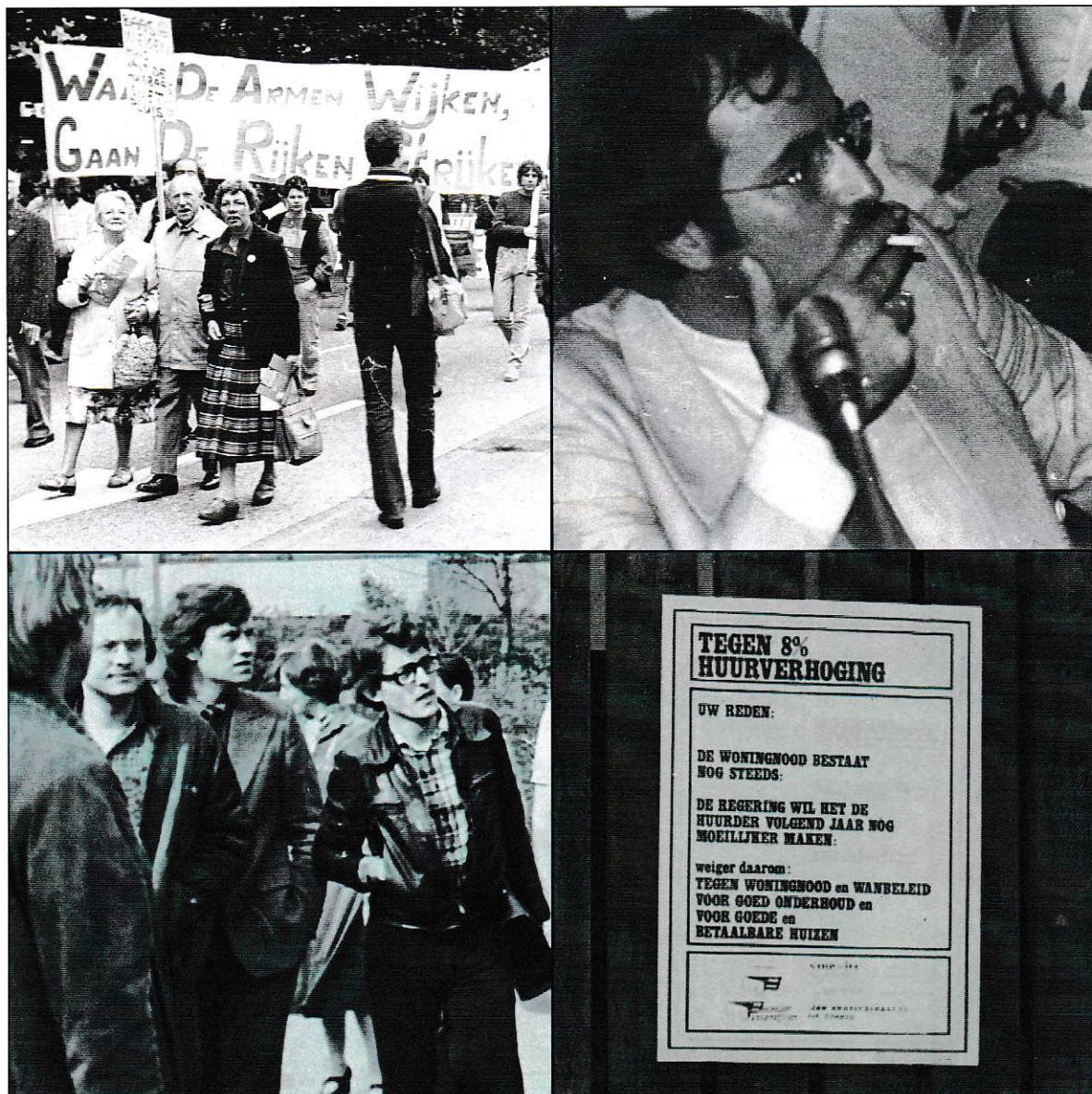
Na de oorlog vond 20 jaar wederopbouw plaats in Rotterdam, waarbij grote inspanning van de bevolking werd gevraagd. Dit uitte zich o.a. in loonmatiging en prioriteit in investeringen in de haven, centrum van de stad en de bouw van nieuwe buitenwijken. Deze ontwikkeling trok in de stad een grens tussen oud en nieuw. Zo werden nieuwe bewoners van de uitbreidingswijken via selectie toegewezen (baan, witte boorden, blauwe overalls). In de oude wijken rond het centrum concentreerde zich armoede in verwaarloosde particuliere woningen.

Eind jaren '60 betrokken studenten leegkomende huisjes (onder de huurwaarde) in de oude wijken. Deze studenten raakten politiek geëngageerd met betrekking tot de democratisering van het onderwijs en verheffing van de arbeidersklasse. Deze mix van bewoners protesteerden tegen verpaupering van de oude wijken en eisten investeringen in leefbaarheid en vernieuwing. Nu waren zij aan de beurt en deze inhaalslag werd door de oude wijken als een recht opgeëist. Er ontstonden actiegroepen die zelf programma's ontwikkelden over de toekomst van de wijk en men zette zich af tegen een volgende saneringsgolf waarbij de oude wijken plaats moesten maken voor een uitdijend centrum.

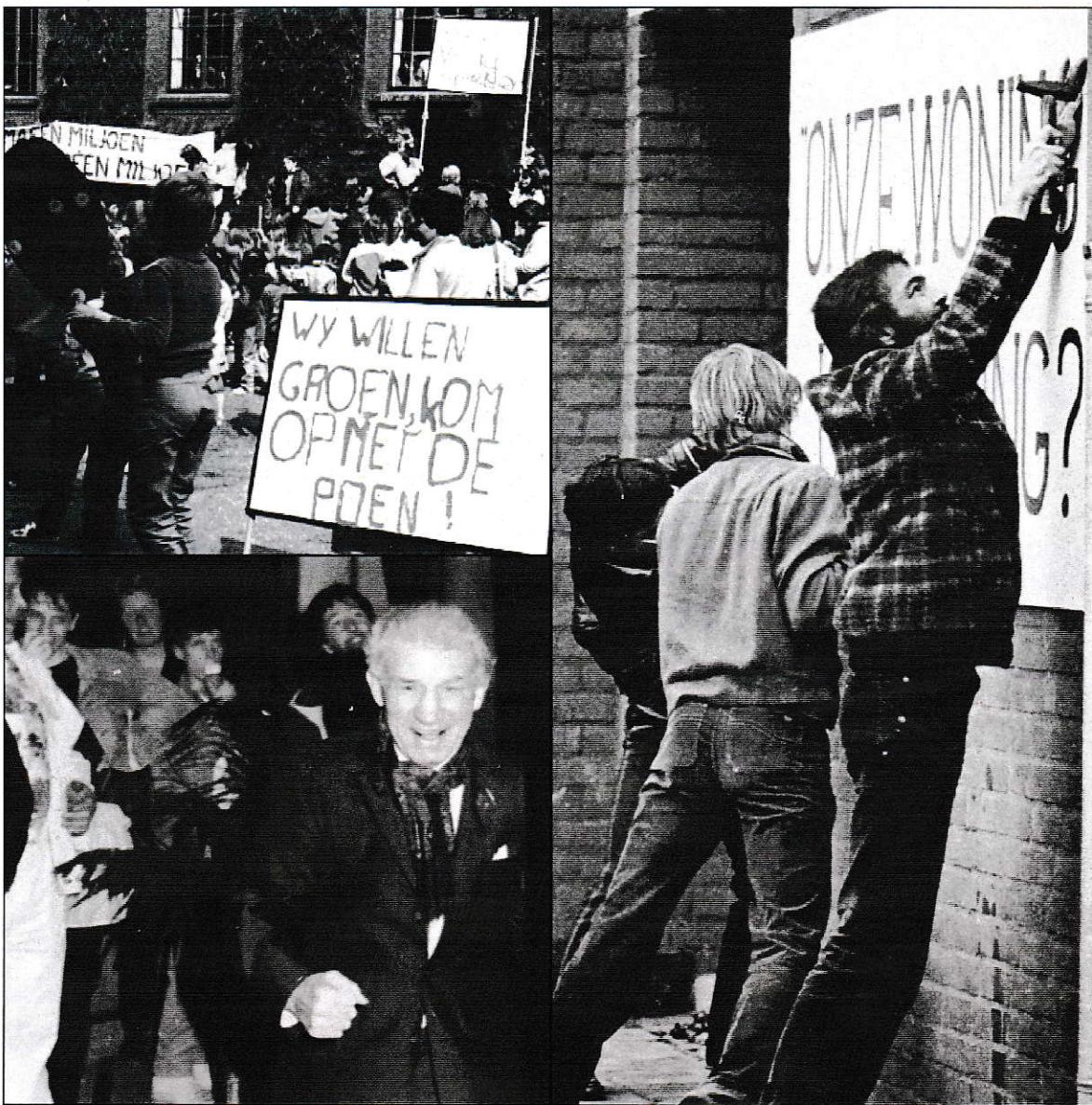

Begin jaren '70 ontwikkelde deze protestbeweging zich richting een coalitiemodel waarbij de gemeente en bewoners samen optrokken in de verbetering van de wijken. De instelling van projectgroepen in deze oude wijken was een belangrijke uiting hiervan. Bewoners kregen stemrecht over de toekomst van de wijk. Bouwen voor de buurt, waarbij goede en betaalbare woningen het hoofdprogramma vormden, verenigden bewoners met de politiek en de ambtelijke diensten. De bewonersorganisaties werden gedragen door mensen die zelf meestal ook lid waren van vakbonden en politieke partijen. Zij fungeerden als buurtkader die ook leiding gaven aan het denken over de veranderende buurt.

Ook op stedelijk niveau organiseerde men zich in het OSOW en het ROB. Ondanks deze ontwikkelingen verlieten veel gezinnen, met name de oorspronkelijke bewoners, deze wijken vanwege de instroom van gastarbeiders die als oorzaak werden gezien voor opnieuw achteruitgang en verpaupering. De gastarbeiders keerden toch

niet terug naar hun land van herkomst, maar vestigden zich definitief via gezinshereniging in deze wijken. Deze menging, waarbij een groot beslag op woningen en voorzieningen werd gelegd, leidde tot spanningen in de buurten, wat weer een voedingsbodem vormde voor de opkomst van rechts-extremisten en harde acties. En terwijl de stadsvernieuwingstrein voorraads vertrokken de oorspronkelijke bewoners naar de buitenwijken van de stad waarbij ook een grote aanslag plaatsvond op het buurtkader, die of vertrokken of als minderheid achterbleven. De bewonersorganisaties, ondersteund door professionals (externe deskundigen en opbouwwerkers) ontwikkelden intussen programma's om de verhoudingen tussen deze groepen te normaliseren. Vanuit de belangenbehartiging voor goede en betaalbare woningen ontwikkelde men programma's op het punt van leefbaarheid en samenleving. Veel huidige bewonersorganisaties hebben hun oorsprong in deze periode en worstelen nog steeds met de vragen omtrent die veranderde samenleving in de buurt.

Anne van Veenen

Samenlevingsopbouw in de jaren '80 tot heden

Van bewonersorganisatie naar straatgroep

De (wijkgerichte) bewonersorganisatie was in de jaren 70 en begin jaren 80 de spil in een beweging van actieve bewoners die zich inzetten voor woningverbetering en een leefbare buurt. De bewonersorganisatie kwam voort uit de actiegroepen in de oude wijken en vormde een vehikel voor collectieve belangenbehartiging. Kader vormde de wijkgerichte projectorganisatie stadsvernieuwing die een verregaande invloed mogelijk maakt van georganiseerde bewoners op de ontwikkeling en uitvoering van gemeentelijk beleid.

De positie van de bewonersorganisatie werd ook vastgelegd in een nota met de programmatische titel: 'De Rotterdamse bewonersorganisaties en de gemeentelijke democratie'. Het faciliteren van de bewonersorganisaties (huisvesting, organisatie en professionele ondersteuning) werd beargumenteerd vanuit het belang van een sociale democratie, in aanvulling op de representatieve democratie. Er werd in de wijken ook gesproken van 'directe' en 'formele' democratie.

Het arrangement waarvan de bewonersorganisatie deel uitmaakte kan worden gezien als een uitkomst en concretisering van de democratizeringsbeweging van

de jaren '60 en '70. De verbeelding was aan de macht, in wat bovendien een effectieve organisatievorm bleek te zijn voor een complexe stadsvernieuwingsoperatie.

Er ontstond na de verzelfstandiging van het opbouwwerk uit de gemeentelijke organisatie een nieuw type particulier initiatief, het Instituut Opbouwwerk Rotterdam IOR, een netwerkorganisatie die verbindingen kon leggen tussen professionals, georganiseerde bewoners, ambtelijk apparaat en politiek bestuur.

Dit instituut droeg zorg voor professionalisering van de bewonersondersteuning: 'de beroepskracht' nam de plaats in van 'de vrijgestelde', belangenbehartiging werd onderscheiden van samenlevingsopbouw, en het Rotterdams Overleg Bewonersorganisaties (ROB) kreeg een zelfstandige positie ten opzichte van het IOR waardoor het instituut op afstand werd gezet van de belangenstrijd.

De professionalering vergrootte het democratisch gehalte en de transparantie van de werkwijze van bewonersorganisaties en opbouwwerk. Er ontstond een nieuw type opbouwwerker: een beroepskracht die werkt vanuit een bewonersorganisatie, op onderhandeling en resultaat is gericht en 'het hoe' van zijn werk verantwoordt naar de instelling en 'het wat' naar de bewonersorganisatie.

Het arrangement van de coalitie tussen bewonersorganisaties en gemeente kwam in de loop van de jaren '80 onder druk door groeiende werkloosheid (saneringen in de haven en de scheepsbouw) en bezuinigingen op collectieve voorzieningen. Dit viel samen met grote verhuisbewegingen, vertrek van de middenklasse naar de randsteden en de toename van etnische segregatie in wijken. Tegenstellingen groeiden, veel bewoners voelden zich ontheemd en niet democratische partijen (CD, CP) wonnen invloed.

Collectieve belangenbehartiging door bewoners bleek in deze context een Januskop te hebben. Akties voor sloten op de deur vergrootten het gevoel van onveiligheid. Akties voor een plafond van 12% ‘buitenlanders’ in de wijk verscherpten de tegenstellingen tussen bewoners. En de retoriek over zakenvullers op het stadhuis ondermijnde de democratie.

Er ontstonden nieuwe coalities voor een weerbare democratie, waarin democratische partijen gezamenlijk optrokken tegen georganiseerd racisme.

Sociale Vernieuwing bracht een herwaardering mee van sociale programma’s en achterstandsbeleid. In aansluiting op het Opzoomeren werd de missie voor het opbouwwerk het versterken van positieve krachten in de buurt, door het stimuleren van kleinschalig bewonersinitiatief op straatniveau gericht op het scheppen van een veilige en vriendelijke leefomgeving waarin bewoners oog hebben voor elkaar en een oogje in het zeil houden. De straatgroep werd belangrijker dan de bewonersorganisatie als kader voor actieve bewoners en het nieuwe richtinggevende concept werd ‘samenlevingsopbouw’ in plaats van ‘belangenbehartiging’.

De ombouw van de bewonersorganisatie naar een faciliterende netwerkorganisatie in de wijk die kan schakelen tussen bewoners, organisaties, instanties en bestuur lukte maar ten dele. Open vraag blijft of de bewonersorganisatie van weleer zich ontwikkelt tot een Sociaal Wijkgebouw Orgaan nieuwe-stijl?

De vragen voor de Masterclass:

In plaats van over ‘burgerschap’ werd gesproken over ‘actieve’ en ‘georganiseerde bewoners’. De ‘georganiseerde bewoner’ claimt zeggenschap en rechten, en neemt als lid van een bewonersorganisatie ook verantwoordelijkheid voor keuzen die worden gemaakt bij slooph- en nieuwbouwprogramma’s, woonruimteverdeling, antikraak voorzieningen enz.

De ‘actieve bewoner’ kon functioneren binnen kaders die het resultaat waren van politieke en belangenstrijd: de projectorganisatie stadsvernieuwing, de bewonersorganisatie.

Het organisatiepatroon ontwikkelde zich van een centrale wijkgerichte bewonersorganisatie naar een meer veelvormig, veelkleurig en kleinschalig patroon.

De gemeente oefende grote invloed uit op het structureren van het bewonersinitiatief via het beleid voor stadsvernieuwing en sociale vernieuwing, en de kaders voor communicatie en participatie met bewoners die rond deze thema’s werden ontwikkeld.

Belangrijke factor in de ontwikkeling van het bewonersinitiatief was verder de vorming van een onafhankelijke opbouwwerkinstelling die opbouwworkers in de wijken voldoende eigen professionele ruimte bood om in te spelen op situaties en initiatieven van diverse groepen bewoners.

Waarderend in de periode van de jaren ‘80 was de positieversterking van sociaal zwakke groepen in de strijd voor de woningverbetering en het versterken van de democratie die daarmee gepaard ging.

Overschat werden de mogelijkheden die stadsvernieuwing bood voor emancipatie en ontplooiing van mensen. Ook bestond een te groot geloof in collectieve belangenbehartiging als hevel voor maatschappelijke vooruitgang.

Riskant was het ontbreken van voldoende checks en balances om de belangen te borgen van alle betrokken partijen: behalve huurders ook eigenaar bewoners, naast stadsvernieuwers ook woningbeheerders, en naast bewoners ook bedrijven.

Joke van der Zwaard

Burgerschapsinitiatief vanaf de jaren '90 tot heden

Een beetje op (elkaar) letten

Informele omgangsvormen en professionele interventiestrategieën

Vooraf over de indeling in historische periodes van bewonersinitiatief: worden hier ontwikkelingen beschreven of manieren van kijken gepresenteerd? Vermoedelijk allebei.

Wat je ziet aan bewonersinitiatieven is afhankelijk van het schaalniveau (portiek, straat, wijkoverstijgende groepen en activiteiten), het perspectief (door welke ogen kijk je) en de afstand tot het dagelijkse leven.

'Het fundamentele probleem, waar burgerschap een oplossing voor moet bieden, is de binding van individuen die voor de wet gelijk en voor de markt ongelijk zijn, aan een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor elkaar.'

De (hedendaagse) manieren van samenleven en verantwoordelijkheid nemen van bewoners voor elkaar en hun omgeving zijn de uitkomst van een wisselwerking tussen vanzelfsprekende dagelijkse omgangsvormen, onderlinge dienstenuitwisseling en zelfoplossend vermogen (tactieken) van bewoners aan de ene kant en professionele en politieke manieren van denken, praten, handelen en organiseren (strategieën) aan de andere kant. Ik zal dat uitleggen aan de hand van vier type relaties in de buurt (en daarbuiten).

- Het sociaal netwerk van familieleden en vrienden is door de onderlinge dienstenuitwisseling een belangrijke bron van onderlinge ondersteuning. Financiële ondersteuningsstrategieën van kinderopvang en onderlinge zorg (het persoonsgebonden budget) en herstructurering van wijken grijpen in op deze 'moral economy of kin'. Het mechanisme van wederkerigheid in informele relaties heeft ook zijn keerzijde, met name voor mensen met weinig hulpbronnen, want 'zonder geschenken geen relaties – en zonder relaties geen geschenken'. Wijkpastoraten functioneren als sociaal vangnet voor deze groep.

- In Nederland 'overlopen' de buren elkaar niet en daar zijn goede redenen voor. Portiek-wise omgangsvormen zijn vriendelijke afstandelijkheid, pragmatisch zaken regelen en in nood gevallen voor elkaar klaar staan. De zwakke kant is het welkom heten van nieuwkomers en de kwetsbare kant is de omgang met stoorzenders. Standaard-portiekaanpakken werken als de welbekende olifant in de porselein-kast. En de vraag is of uitbreiding van deze vorm van verantwoordelijkheid nemen naar de schaal van een binnenterrein of de straat mogelijk is.
- Want de straat is het domein van het groeten, vluchtige contacten. Het kennen en gekend worden, niet persé bij naam, is belangrijk voor het veilig- en thuisgevoel in de straat en bepaalt mede of mensen verantwoordelijkheid nemen voor wat er op straat gebeurt. De vraag is of je deze 'publieke familiariteit' kunt afdwingen door groetregels en wie je bij elkaar haalt (en uitsluit) met Opzoomer- en Mensen Maken de Stad-campagnes. Een alternatieve strategie is het faciliteren van vanzelfsprekende ontmoetingen door het creëren van aantrekkelijke ontmoetingsplekken in de wijk voor specifieke groepen of juist een breed publiek.
- Tactische verwantschappen. Mensen gaan niet zomaar naar een buurtvergadering, maar ze kunnen elkaar wel op specifieke onderwerpen of belangen vinden. Zoals het inrichten van een groenstrookje in de straat, met een groepje ouders de kinderen op een buurtschool opgeven, een plek veroveren op het plein of in het buurthuis. Voorwaarde is dat mensen verwantschap ervaren en dat is onder andere afhankelijk van de sociale reputatie van een wijk. Of de samenwerking werkt, hangt af van de individuele en collectieve competenties, kennis van zaken, de weg weten, zelfvertrouwen, geduld en tijd. Met een goede opleiding is het makkelijker om een effectieve assertieve burger te zijn, want de 'extern deskundigen' die bewoners vroeger met raad en daad terzijde stonden, zijn er niet meer. De institutionele apparaten (woningcorporaties, deelgemeentes, gemeentelijke diensten, zorginstellingen) zijn vaak traag, bureaucratisch, zelfingenomen en in zichzelf gekeerd; en wijkprofessionals zijn steeds vaker verlengstukken van programma's. Dat kan ook oorzaak van individueel terugtrek- en vluchtgedrag zijn.

Zowel de bedreigde en afzijdige burger, als de bedrijvige en assertieve burger zijn het product van een overheid die zich terugtrekt achter de vermarkting van de maatschappelijke dienstverlening.